
Népek a Mura mentén

Völker an der Mur

Ljudi uz Muru

Ljudje ob Muri

2.

A Nagykanizsán 1997. május 15–17. között megrendezett nemzetközi konferencia előadásai

Zalaegerszeg, 1998

BONDÁR Mária

RÉZKORI ÉS KORA BRONZKORI KUTATÁSI PROBLÉMÁK A DÉLNYUGAT-DUNÁNTÚLON

A Délnyugat-Dunántúl a Kis-Balaton, Zalai-dombság, Göcsej és Hetés által meghatározható terület, azaz a Mura, Dráva, Rinya és Zala folyó által közrefogott vidék. Lankás dombokból áll, a felsorolt nagyobb folyókon kívül csak kevés patak (Principális-patak, Kerka és mellékágai) illetve kisebb ér tagolja. Az átlagos tengerszint feletti magasság 200 m körüli. Morfológiailag a mai Zala megye csaknem egész területe ún. harmad- negyedidőszaki dombság, kis mértékben pedig ártér. Fő talajfajtája a barna erdőtalaj, előfordul még öntéstalaj és a Kis-Balaton környékén ún. láptalaj. A megye területének nagy részét ma is erdőségek borítják, sok a rét és a vizenyős, mocsaras terület is (FÜLEKY 1988, 30. ábra).

Zala megye régészetiileg évtizedekig csaknem kutatatlan terület volt, a különböző korok elterjedési térképén hagyományosan fehér foltként szerepelt. Nem számítva a múlt században előkerült néhány kőbaltát, a megye egész őskoráról sokáig csak nagyon kevés konkrét adattal rendelkezett a tudomány. Különösen igaz volt ez a rézkor és a bronzkor vonatkozásában. Zala megye rézkorát sokáig csak a becsvölgyi idol (BÓNA 1960) és a csáfordi aranykorongok (KOREK 1960, Taf. V–VI) jelentették. E fontos leletek nemcsak azt bizonyították, hogy a terület a rézkorban is lakott volt, de adatot szolgáltatott az egykori közösség kultuszéletének és társadalmi tagozódásának fejlettségéhez is. A középső rézkor emberének mindennapjaival kapcsolatos emlékek azonban hiányoztak e térségből. Lakatlannak tűnt a terület a badeni kultúra idején is. Banner János monográfiájában mindössze egy lelőhelyet ismert a Zala folyótól D-re (BANNER 1956, 26. o.: Letenye), amelyről később kiderült, hogy valójában a Banner idején még nem elkülönített Balaton-Lasinja kultúra telepmaradványa (KALICZ 1969–1970, 91). A korai bronzkorban is terra incognita ez a terület a térképek alapján. Kalicz N. a kora bronzkori kultúrákat összefoglaló munkájában mindössze egy lelőhelyet ismert Zala megyéből (KALICZ 1968, 80.: Pókaszepetk). Bóna I. a somogyvári csoport lelőhelyeit összegyűjtve az akkori Zala megyéből két lelőhelyet említett (BÓNA 1963–1964, 42.: Pókaszepetk, Kemendollár). Mozsolics A. kisapostagi kultúráról írott monográfiájában egy lelőhely sem szerepelt innen (MOZSOLICS 1942, 44).

A mai Zala megye szisztematikus kutatása a megye ÉK-i részén a topográfiai munkákkal indult meg. (Ez a területrészt akkor Veszprém megyéhez tartozott, csak később került Zala megyéhez.) A topográfiai terepbejárásoknak köszönhetően az egyes korszakokhoz konkrét lelőhelyek kapcsolódtak, a térképen a fehér foltot lelőhelyek kezdték kitölteni. Különösen szembeűnő ez a jelenség a középső rézkori Balaton-Lasinja kultúra esetében (KALICZ 1969–1970, 69). A késő rézkori telepmaradványok elsősorban Keszthely környékén szaporodtak meg (MRT I, 195). A bolerázi csoportból két lelőhely vált ismertté (TORMA 1969, 93), a badeni kultúra megtelepedését immáron tizenhat lelőhely jelezte. Itt került elő a kostolaci kultúra Magyarországon sokáig egyetlennek számító hamvasztásos temetkezése is (MRT I, 21/30. lh, 6. t. 9, 12). A korai bronzkorból nyolc lelőhelyet találtak (MRT I, 195).

A megye többi részének módszeres régészeti kutatása az 1970-es évek közepén indult meg Horváth Jolán, Horváth László, Müller Róbert, Vándor László, Kalicz Nándor terepbejárásaival (HORVÁTH 1970, MÜLLER 1971, VÁNDOR 1972) és kisebb ásatásaival (HORVÁTH 1984, KALICZ 1970, KALICZ 1976, KALICZ 1977, KALICZ 1978–1979). Ennek köszönhetően a korábbi állapothoz képest egyre több konkrét adat vált ismertté a különböző korszakok településeiről és temetkezéseiről.

A régészeti kutatásoknak újabb lendületet, más dimenziót adott a Kis-Balaton rekonstrukciójához kapcsolódó leletmentés-sorozat. A nagy felületeken végzett ásatások gyakorlatilag minden korszakból új eredményeket hoztak:

A középső rézkorból, a korábban csak felszíni gyűjtésből és néhány feltárt gödörből ismert Balaton-Lasinja kultúra csaknem teljes telepét tárta fel Virág Zs. Zalavárott, új ismeretekkel gazdagítva a korszak települési képéről, házépítéséről, fémművességéről alkotott korábbi elképzeléseket (VIRÁG 1989, 26; VIRÁG 1990, VIRÁG 1996, 30–31).

A kis-balatoni leletmentések során sikerült feltárni a badeni kultúra immáron Zala megye belsejében lévő teleprészleteit (BONDÁR 1991, BONDÁR 1996a, 38–40) és kiscsaládi temetkezését Balatonmagyaródon (BONDÁR 1987).

A kis-balatoni kutatások fontos eredménye, hogy meghatározhatóvá vált a késő rézkori „alaplakosság”, s bizonyítani tudtuk, hogy a terület folyamatosan lakott volt. A telepek a késő rézkor teljes időtartamát reprezentálják a legkorábbi időszaktól, a bolerázi csoporttól a késő badeni kultúráig. A térségünkben feltárt lelőhelyek rövid életű, egyrétegű települések voltak, lakóik a föld felszíne fölé épített házakban éltek. Az ásatások során az egykori házakból csak a különböző növényi maradványokkal soványított paticsmaradványokat találtuk meg. A feltárások során kisebb gödröket, több, egymásba ástott gödörből álló ún. gödörkomplexumot, tűzhelyeket, tüzelésnyomokat lehetett megfigyelni, cölöpszerkezetű, földbeásott házra nincs adatunk ebből a korszakból. A településeken különböző háziipari tevékenységet folytattak (szövés-fonás, edénykészítés stb.), a telepek körül földműveléssel és állattartással foglalkoztak. Táplálékukat a vadászatokon elejtett állatok gazdagították. A késő rézkor végi kostolaci kultúra jelenléte is kimutatható a keszthelyi hamvasztásos sír ismeretében.

A kora bronzkorban e területen korábban csak elméleti alapon feltételezett „zóki kultúra makói csoportjának” megjelenését lelőhely nem támasztja alá. Ugyancsak nem került elő a vučedoli kultúrába sorolható leletanyag sem. Horváth László (HORVÁTH 1984, HORVÁTH 1994) és Kalicz Nándor (KALICZ 1976) Nagykanizsa környéki terepbejárási és ásatási eredményeihez hasonlóan a Kis-Balaton térségében is bizonyíthatóvá vált, hogy itt a korai bronzkor a Somogyvár-Vinkovci kultúrával kezdődik, amelynek több lelőhelyét is megtaláltuk (BONDÁR 1995, Pl. 3; BONDÁR 1996b, 56). A korai bronzkor utolsó szakaszából, a kisapostagi kultúra idejéből erőditett telepmaradványt tártunk fel Balatonmagyaród–Hídvégpusztán (BONDÁR 1989, 32), s nyolc urnasírja is előkerült (HONTI 1996, 49).

A lelőhelyek, mint láttuk, a korábbiakhoz képest megsokszorozódtak, s csaknem minden korszak megtelepülése kimutathatóvá vált.

A Kis-Balaton rekonstrukciójánál végzett leletmentéssorozat után a párhuzamos völgyben a Szévíz és a Principális-csatorna által közrefogott hahóti-medencében folytattuk a munkát. A korábbi kutatási előzmények és a kis-balatoni eredmények alapján immár nagy biztonsággal feltételezhettük, hogy hasonló földrajzi adottságú területen milyen korszakok várhatók, ezek közül melyek lesznek azok, amelyek sűrű településhálózattal, s melyek, amelyek ritkábban

előforduló, nehezebben megtalálható telepekkel fordulnak majd elő a hahóti-medencében. Ennek a közel tízéves kutatásnak köszönhetően a hahóti-medence régészeti feltérképezése is megtörtént. Horváth László korábbi terepbejárásait kiegészítve újabb lelőhelyeket találtunk, amelyeknek mintegy egyharmadát ásatással is kutattuk. Eredményeink két kötetben (ANTAEUS 22, 23) láttak napvilágot, az egyes korszakokról részletes összegzést adott a programot vezető Szőke Béla (SZŐKE 1995), így itt csak röviden említem a középső rézkor–korai bronzkor fontosabb újdonságait.

A hahóti-medencében – amint ez várható volt – megtelepült a Balaton-Lasinja kultúra amelynek több gödrét tárt fel Bánffy Eszter (BÁNFFY 1990, BÁNFFY 1995, BÁNFFY 1996). Sikert a badeni kultúra telepmaradványát is megásnia (BÁNFFY 1990, BÁNFFY 1995, BÁNFFY 1996). Temetkezést a rézkor említett időszakából nem találtunk a térségben.

A hahóti-medencében a korai bronzkori kutatások hoztak jelentős eredményeket. Börzöncén a Somogyvár-Vinkovci kultúra településmaradványát tártam fel, amely a kultúra egyik leggazdagabb leletanyagot megőrző telepe. Több mint 60 ép vagy a rekonstruálható edény (1. kép), egy idol, egy másiknak a feje, kocsimodell töredéke, kocsikerekek, agyag öntőminta, miniatűr állatszobrok, orsógombok, kis méretű kőbalták és néhány silex került elő. A Somogyvár-Vinkovci kultúra eddig ismert edénykészletét a Börzöncén feltárt nagyszámú leletanyag újabb típusokkal gyarapította, s lehetőséget nyújtott az eddigieknél részletesebb tipológia kidolgozására is (BONDÁR 1995, 200–213, Fig. 13–18). Egészen széles skálán mozog az egyes edénytípusok variációinak száma. Itt is bebizonyosodott, hogy nem 4–5 jellegzetes edényfajta köthető ehhez a kultúrához, hanem teljes készleteket tesz ki a típusvariáció. A Somogyvár-Vinkovci kultúrának hazánkban elsősorban Baranya, Somogy és Tolna megyében gyakoriak a lelőhelyei. Az újabb kutatások során Zala megyéből is egyre több telepmaradványa került elő, amelyeket elsősorban terepbejárásokból ismertünk. Ebből a korszakból más területen is kevés a feltárt és publikált telep (BONDÁR 1995, 230–233), így nem sok információval rendelkezünk a települések szerkezetéről. A feltárt nagyobb területű telepek (Pécs–Nagyárpád, Szava, Zók–Várhegy, Nagykanizsa–Inkey kápolna, Vinkovci) kisebb dombokon helyezkednek el. Valamennyi telephelyen elsősorban gödröket tártak fel, amelyek egymástól általában 15–20 m távolságra helyezkedtek el, egy részük teljesen üres, valószínűleg valamilyen tároló gödör, másik részük háztartási hulladékkal feltöltődött ún. szemétegödör volt. Előfordultak erődített telepek is, köztük Pécs–Nagyárpád három oldalról természetes védettséggel rendelkezett.

Az eddigi kutatási eredményeket figyelembe véve – immáron nagyobb területre általánosítva – megállapíthattuk, hogy Zala megye déli, délnyugati részén a legkorábbi bronzkort a Somogyvár-Vinkovci kultúra képviseli, amely a jugoszláviai Vinkovci művelődés magyarországi megfelelője. Kronológiailag a klasszikus vučedoli kultúra után és a kisapostagi kultúra között helyezkedik el. A kultúra lelőhelyeinek térképre vitelével (2. kép) sikerült néhány nagyobb centrumot is körülhatárolni (BONDÁR 1995, Pl.3). Véleményem szerint egy-egy ilyen centrumban 1–3 nagyobb kiterjedésű telep volt, amelyek körül kisebb, néhány gödrös, átmenetileg használt, feltehetőleg az állattartással összefüggő szálláshelyek voltak. Az egyik centrum épp a vizsgált térségbe esik, Nagykanizsa–Inkey kápolna és Börzönce lehetett a központi település (BONDÁR 1995, 234).

A hahóti-medence mikroregionális kutatásaival párhuzamosan folytak a megye északi részén, a zalaegerszegi múzeum gyűjtőterületén Horváth L. András és Simon Katalin terepbejárásai és ásatásai, amelynek eredményeként újabb rézkori lelőhelyek kerülhettek rá a térképre

(HORVÁTH 1990, HORVÁTH 1991, SIMON 1987, SIMON 1990). Itt is hasonló az egyes kultúrák betelepülése, mint a megye déli felében. A Balaton-Lasinja kultúrát felszíni gyűjtésből és néhány gödörből ismerjük (SIMON 1990, 53–55). A Furchenstich kerámia kultúra idejéből Bak határában tárt fel Horváth L. András néhány gödröt (HORVÁTH L. A. 1989). A badeni kultúra korai és klasszikus időszakába négy lelőhely sorolható (SIMON 1990, 55–56).

A megye régészeti feltérképezését – a kis-balatoni leletmentések és a hahóti-mikrorégió után – újabb területen, a Kerka-völgyben folytattuk. Három éve folyó munkánk eredményeként a korábbi teljesen fehér folt, a későbbi korok „gyepűje” kezd itt is lelőhelyekkel „megtelni”. Terepbejáráson a Balaton-Lasinja kultúra kevés cseréppel jelzett telepmaradványait találtuk meg, amelyek egyikén (Zalabaksa–Zsidótemető) egy szondát is nyitottam. A kutatóárokban egy nagyméretű cölöplyukat tártam fel, amely minden valószínűség szerint a Kis-Balaton térségében feltárt településhez hasonló épület tetőgerendájának gödre volt. A feltárás a nyáron folytatódik. A térségben sikerült regisztrálni a Furchenstich kerámia kultúrájának telephelyét is. A késő rézkori badeni kultúra telepmaradványait nem találtuk meg, találtunk viszont a bronzoncihoz hasonló kora bronzkori lelőhelyet (Kisszigit).

A szlovéniai topográfiai munkák is hasonló eredményeket hoztak: a rézkorból a középső rézkori Balaton-Lasinja kultúrának van a legtöbb lelőhelye a Mura-vidéken, megtalálták a Furchenstich kerámia kultúra telephelyeit is (ŠAVAL 1991, 27–28, Abb. 1; ŠAVAL 1996, 20), hiányoznak viszont a badeni kultúra lelőhelyei a területről (UO.). Ugyanilyen hiányos a kora bronzkori megtelepedés is (ŠAVAL 1991, 28, ŠAVAL 1996, 20).

Hasonló a helyzet Stájerországban is (KRAMER 1996, 9), ahol még nem voltak a szlovéniai és hazai kutatásokhoz hasonló szisztematikus terepbejárások.

A Kerka-völgyben – a kutatás jelenlegi állapotában – az 1 km²-re eső lelőhelyszámot tekintve viszonylag kevés a lelőhely (2,8 lh/km²), amely azért meglepő, mert talajtanilag, földrajzilag ugyanolyan területen dolgozunk, mint a hahóti medencében. Három éve folyó munkánk alapján a lelőhelyek kis mennyiségét már nem magyarázhatjuk a kutatottság hiányával, más okról lehet szó.

A lelőhelyek ilyen megoszlásának, egyes korszakok hiányának véleményem szerint két oka lehet:

1) módszertani ok: a ritka népsűrűség és a feltételezett egykori életmód miatt extenzív terepbejárással vagy kis területű szondázással csak véletlenszerűen találhatók meg az egykori telepmaradványok.

2) természetföldrajzi, életmóddal összefüggő ok

Az első okot feltételezve, modern idők néprajzi párhuzamait felhasználva – időben visszafelé számolva – tudjuk, hogy pl. vándorló, talajváltó földművelés esetén egy-egy tanyaszerű település kb. 12 évig maradt egy helyben (épületei is ezt az igényt elégítették ki), utána továbbköltözött (RENFREW 1995, 141). Egy ember eltartásához kb. 4000 m² terület kellett, egy-egy földműves közösség létszáma 35–70 ember lehetett, amely 5–10 családból tevődött össze. Ha a területnagyságot beszorozzuk a feltételezett létszámmal, megállapítható, hogy 14–28 hektárnyi terület kellett egy ekkora közösség eltartásához (RENFREW 1995, 143–144). Az ilyen településszerkezetben (nagy területen szétszóródott, talajváltó földművelődésre épült, rövid életű telephelyek) kényelmesen elférhetett egymás közelében egy-egy nagyobb települési centrum és a körülötte elhelyezkedő szállászerű telephelyek sora. Ezeket a számításokat folytatva meghatározhatnánk, hogy pl. a mai Zala megye területén ideális esetben egyszerre

hány közösség élhetett. Anélkül, hogy a pontos számításokat elvégeznénk megállapítható, hogy ugyancsak csekély népsűrűséggel számolhatunk a rézkor vagy a bronzkor idején. Ha mindezeket figyelembe vesszük már nem is olyan kevés az a lelőhely, amelyet sikerült megtalálnunk. Természetesen ezzel a módszerrel nem tudjuk megmagyarázni, hogy pl. a badeni kultúra miért nem települt meg ezen a vidéken.

Szerencsés esetben a feltételezett nagyobb és kisebb, szállásszerű telepek mindegyikének nyomai megtalálhatók felszíni gyűjtés alkalmával. Kevésbé szerencsés esetben – amilyen a Kerka-vidék is – azaz erdőkkel borított, mocsarakkal szabdalts, földművelésre csak kevés helyen alkalmas területen esetleg egyik településtípus sem található meg, ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy egy adott korszakban nem települtek meg a területen emberek. Például a Kis-Balaton rekonstrukciójánál az egyik legnagyobb lelőhelyen, Balatonmagyaród-Hídvégpusztán 1985-ig az addig feltárt 18.000 m²-en még hiányzott a Balaton-Lasinja kultúra telepmaradványa, a badeni kultúra temetkezései, a Somogyvár-Vinkovci kultúra gödrei és a kisapostagi kultúra sírjai (KIS-BALATON 1986). Mindezek csak a további nagy felületű feltárások során kerültek elő. Más területről vett további példákkal is igazolhatnánk, hogy ma már csak a nagy felületek feltárásakor várhatók igazán új eredmények a településhálózat vagy településszerkezet vonatkozásában.

A lelőhelyek hiányának másik okát, a természetföldrajzi, környezeti okok vizsgálatát természettudományos módszerekkel kell elvégezni, ugyanis a táji és talajtani adottságokat tekintve hasonló medencével volt dolgunk a hahóti mikrorégió kutatásánál is, kizárólag földrajzi vagy talajtani okok nem indokolják az egyes korszakok településeinek e térségbeli hiányát. Az összefüggő erdőségek, a mocsaras vidék természetesen nem volt ideális környezet hosszabb ideig tartó megtelepedéshez. A térségben hiányoznak a nagyobb folyók, a nagyobb, összefüggő vízfelületek, így pl. a nagyállattartással foglalkozó közösségeknek sem lehetett ideális környezet a csak időszakosan bővizű néhány patakocská. Valószínűleg ilyen okok miatt hiányoznak egyes korszakok a Mura-vidék tágabb körzetéből.

Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolását a komplex tudományos vizsgálatoktól és a térségben várható nagy léptékű autópályás leletmentésektől remélhetjük.

Irodalom

- BÁNFFY 1990: BÁNFFY Eszter: Übergang des Spätneolithikums und die Kupferzeit im Komitat Zala (Átmenet a későneolitikumból a korai rézkorba Zala megyében). Zalai Múz 2 (1990) 67–70.
- BÁNFFY 1995: BÁNFFY Eszter: Neolithic and Copper Age settlements at Hahót and Zalaszentbalázs–Pusztatető, Hahót–Szartóri I–II. Antaeus 22 (1995) 35–50.
- BÁNFFY 1996: BÁNFFY Eszter: Újkőkori és rézkori települések Zalaszentbalázs határában. (Zalaszentbalázs–Pusztatető, Hahót–Szartóri I–II.) Zalai Múz 6 (1996) 97–147.
- BANNER 1956: BANNER János: Die Pécelér Kultur. Budapest 1956. (ArchHung 35)
- BÓNA 1960: BÓNA István: A becsvölgyi női idol. A Göcseji Múzeum Jubileumi Emlékkönyve 1960, 83–95.
- BÓNA 1963–1964: BÓNA István: The Peoples of Southern Origin of the Early Bronze Age in Hungary I–II. Alba Regia 4–5 (1963–1964) /1965/. 17–63. o.

- BONDÁR 1987: BONDÁR Mária: Újabb adatok a badeni kultúra temetkezéseihez. Zalai Múz 1 (1987) 47–58. o.
- BONDÁR 1989: BONDÁR Mária: Früh- und Mittelbronzezeit. In: KIS-BALATON 1989, 30–36. o.
- BONDÁR 1991: BONDÁR Mária: A badeni kultúra telepe Balatonmagyaródon. Zalai Múz 3 (1991) 137–154. o.
- BONDÁR 1995: BONDÁR Mária: Early Bronze Age settlement patterns in South-West Transdanubia. Antaeus 22 (1995) 197–268.
- BONDÁR 1996a: BONDÁR Mária: Késő rézkor. In: KIS-BALATON 1996, 34–41. old. 6–11. kép.
- BONDÁR 1996b: BONDÁR Mária: Somogyvár-Vinkovci kultúra. In: KIS-BALATON 1996, 44–47.
- FÜLEKY 1988: FÜLEKY György: A talaj. Bp. 1988.
- HONTI 1996: HONTI Szilvia: Kisapostagi kultúra. In: KIS-BALATON 1996, 47–49.
- HORVÁTH 1970: HORVÁTH Jolán: Az Alsó-Zalavölgy és környéke őskori településtörténete. Egyetemi szakdolgozat. Bp. 1970. (Kézirat)
- HORVÁTH 1984: HORVÁTH László: Előzetes jelentés a Nagykanizsa-Inkey sírkápolna melletti lelőhely feltárásáról. ZGy 18 (1984) 7–25. o.
- HORVÁTH 1991: HORVÁTH László András: Rézkori település Nagykapornakon. Zalai Múz 3 (1991) 113–135.
- HORVÁTH 1990: HORVÁTH László András: Eine kupferzeitliche Kultstätte in der Gemarkung von Bak. Acta ArchHung 42 (1990) 21–44.
- HORVÁTH 1994: HORVÁTH László: Nagykanizsa és környékének története az újkőkortól a római kor végéig. In: Nagykanizsa története I. (szerk.: Rózsa M.) Nagykanizsa 1994, 85–141.
- KALICZ 1968: KALICZ Nándor: Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn. Bp. 1968. (ArchHung 45.)
- KALICZ 1969–1970: KALICZ Nándor: A balatoni csoport emlékei a Dél-Dunántúlon. JPMÉ 9–10 (1969–1970) 75–89.
- KALICZ 1970: KALICZ Nándor: Letenye–Szentkeresztomb. MittArchInst 1 (1970) 108–110.
- KALICZ 1976: KALICZ Nándor: Nagykanizsa–Sánc. MittArchInst 6 (1976) 149–150.
- KALICZ 1977: KALICZ Nándor: Becsehely. Ausgrabung und Bibliographie. MittArchInst 7 (1977) 119–120.
- KALICZ 1978–1979: KALICZ Nándor: Becsehely. Ausgrabung und Bibliographie. MittArchInst 8–9 (1978–1979) 201–203.
- KIS-BALATON 1986: Régészeti kutatások a Kis-Balaton térségében 1980–1985. (szerk.: Vándor L.) Zalaegerszeg 1986.
- KIS-BALATON 1989: Sieben Jahrtausende am Balaton. (szerk.: Müller Róbert) Mannheim 1989.
- KIS-BALATON 1996: Évezredek üzenete a láp világából. Régészeti kutatások a Kis-Balaton területén 1979–1992. (szerk.: Költő L. – Vándor L.) Kaposvár–Zalaegerszeg 1996.
- KOREK 1960: KOREK József: Adatok Zala megye őskorához. A Göcseji Múzeum Jubileumi Emlékkönyve. Zalaegerszeg 1960, 67–82.
- KRAMER 1996: KRAMER, Diether: Neue Aspekte zur älteren steirischen Siedlungsgeschichte. In: Népek a Mura mentén. Lendava 10–12. maj 1995. (szerk.: J. Balažic – L. Vándor) Murska Sobota–Zalaegerszeg 1996, 9–11.
- MOZSOLICS 1942: MOZSOLICS Amália: A kisapostagi korabronzkori urnatemető. Bp. 1942. (ArchHung 26.)

- MRT I: BAKAY Kornél – KALICZ Nándor – SÁGI Károly: Veszprém megye régészeti topográfiája. A keszthelyi és tapolcai járás. Bp. 1966. (Magyarország régészeti topográfiája 1.)
- MÜLLER 1971: MÜLLER Róbert: Régészeti terepbejárások a göcseji „szegek” vidékén és település-történeti tanulságaik. Zalaegerszeg 1971. (Göcseji Múz. kiadv. 30.)
- RENFREW 1995: RENFREW, Colin: A civilizáció előtt. Bp. 1995.
- ŠAVEL 1991: ŠAVEL, Irena, Topografsko področje XX: Prekmurje. Ljubljana 1991. (Arheološka topográfija Slovenije)
- ŠAVEL 1996: ŠAVEL, Irena: Kulturni vplivi v prazgodovini v pokrajini ob Muri. In: Népek a Mura mentén. Lendavi 10–12, maj 1995. (szerk.: J. Balažic – L. Vándor) Murska Sobota–Zalaegerszeg 1996, 13–43.
- SIMÓN 1987: H. SIMON Katalin: Neolit és rézkori települések Tekenye határában (Neolithische und kupferzeitliche Siedlungen in der Gemarkung von Tekenye). Zalai Múz 1 (1987) 7–46.
- SIMON 1990: H. SIMON Katalin: Der Stand und die Aufgaben der Neolithikum- und Kupferzeitforschung im Komitat Zala. Zalai Múz 2 (1990) 47–67.
- SZŐKE 1995: SZŐKE Béla Miklós: Borderland of cultures. Settlement history research in the Hahót Basin (Aims, methods, results). Antaeus 22 (1995) 13–34.
- TORMA 1969: TORMA István: Adatok a badeni (péceli) kultúra bolerázi csoportjának magyarországi elterjedéséhez. VMMK 8 (1969) 91–106.
- VÁNDOR 1972: VÁNDOR László: A Mura-völgy magyarországi szakaszának története. Szakdolgozat, 1972. GM Ad. 1498–91.
- VIRÁG 1989: M. VIRÁG Zsuzsa: Mittelkupferzeit. In: KIS-BALATON 1989, 23–26.
- VIRÁG 1990: M. VIRÁG Zsuzsa: Vorbericht über die Ergebnisse der Freilegung der kupferzeitlichen Siedlung von Zalavár–Basasziget (Előzetes beszámoló a zalavár–basaszigeti rézkori telep feltárásának eredményeiről). Zalai Múz 2 (1990) 71–79.
- VIRÁG 1996: M. VIRÁG Zsuzsa: Középső rézkor. A Balaton-Lásinja kultúra. In: KIS-BALATON 1996, 22–23.

PROBLEME DER KUPFER- UND FRÜHBRONZEZEITFORSCHUNG IM SÜDWESTLICHEN TRANSDANUBIEN

Die Flüsse Mur, Drau, Rinya und Zala umgrenzen das Gebiet des südwestlichen Transdanubien, dessen Oberfläche durch sanft absteigende Hügel und einige Wasserläufe (Principális-Kanal, die Kerka und ihre Seitenarme) gegliedert ist. Die durchschnittliche Meereshöhe ist ca. 200 m. Morphologisch ist fast das ganze Territorium des heutigen Komitates Zala eine tertiäre bzw. quartäre Hügellandschaft und zum kleinen Teil Überschwemmungsgebiet. Der Großteil des Komitates ist auch heute waldbedeckt, und es gibt vielerorts auch Wiesen und wässrige, sumpfige Gebiete.

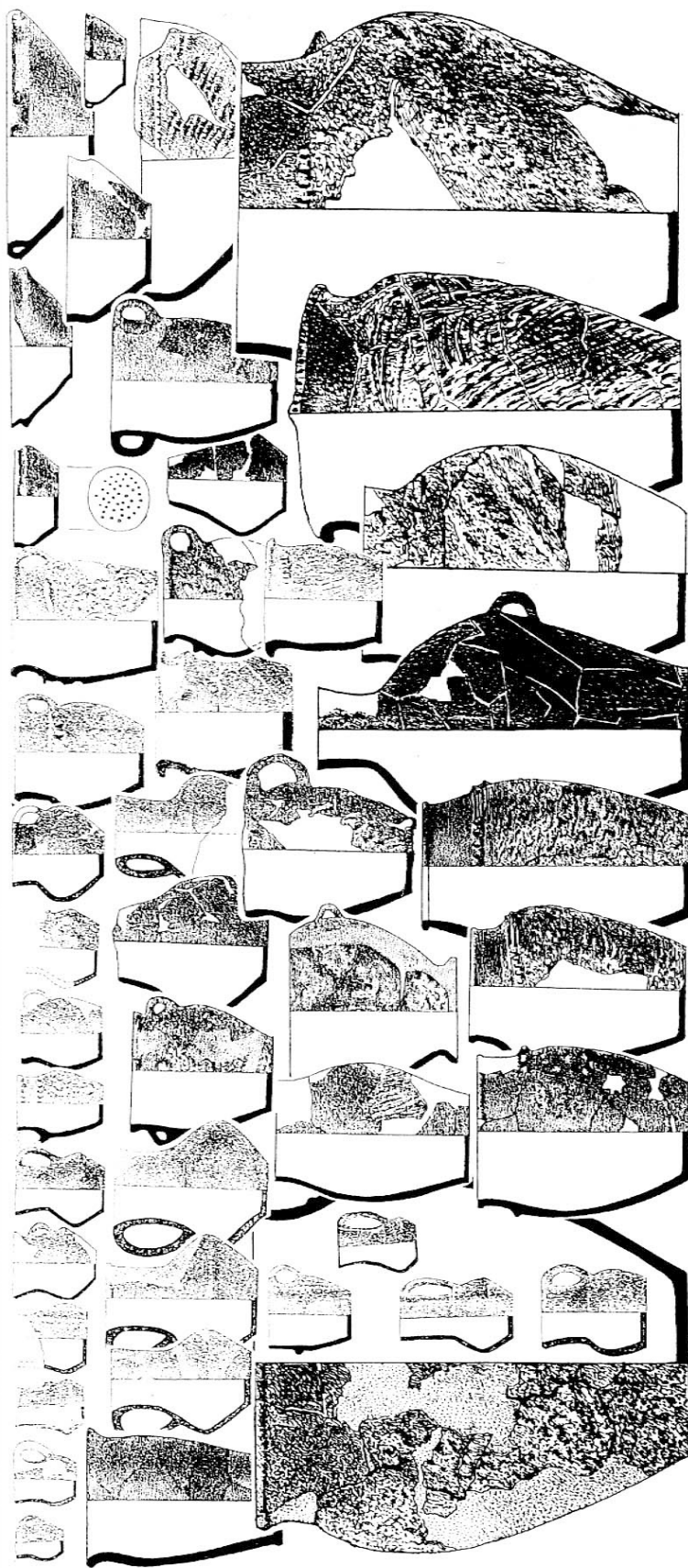
Bis die 70er Jahre unseres Jahrhunderts war das Komitat Zala archäologisch beinahe unerforscht, und es war auf den Verbreitungskarten der verschiedenen Epochen traditionell als ein weißer Fleck bezeichnet. Das gilt besonders für die Kupfer- und Bronzezeit.

Die Verfasserin überblickt die wichtigeren Stationen der Urgeschichtsforschung im Komitat Zala. Es wird dem systematischen Forschungsprozeß auf der Spur gefolgt, der zum Entdecken konkreter Fundorte in diesem Areal führte. Das Ergebnis dieser Forschungen ist, daß die früher nur angenommene Besiedlung infolge des sich vermehrenden Quellenmaterials bewiesen werden konnte, und die Besiedlungslücken verschwanden.

Verfasserin ist Mitglied des Teams, welches die Notgrabungen vor der Rekonstruktionsarbeiten des Kleinen Balaton durchführte. Später nahm sie als Mitarbeiterin an den mikroregionalen Forschungen im Hahót-Becken etwa zehn Jahre lang teil. Dieses Team macht diese Forschungsserie gegenwärtig im Kerkatal weiter. Dank dem hier seit drei Jahren dauernden Projekt, scheint der weiße Fleck auch in diesem Areal zu verschwinden: Die Zahl der Fundorte nimmt ständig zu. Betrachtet man die Anzahl der Fundorte im Kerkatal pro km², ist sie klein. Das ist überraschend, da die bodenkundlichen und geographischen Gegebenheiten dieses Gebietes denen des Hahót-Beckens entsprechen. Die Verfasserin ist der Meinung, daß das Fehlen der Hinterlassenschaft der einzelnen Epochen mit methodischen Gründen zu erklären ist. Sie meint ferner, daß das Auffinden der Reste des skizzierten dünnen Siedlungsnetzes nur von großflächigen Freilegungen zu erwarten ist. Diese Vermutung kann durch die im Komitat Zala im Areal des Kleinen Balaton, und in anderen Gebieten Ungarns durch die auf der Spurlinie der Autobahnen durchgeführten großflächigen Ausgrabungen nachgewiesen werden.

Übersetzt von Katalin H. Simon

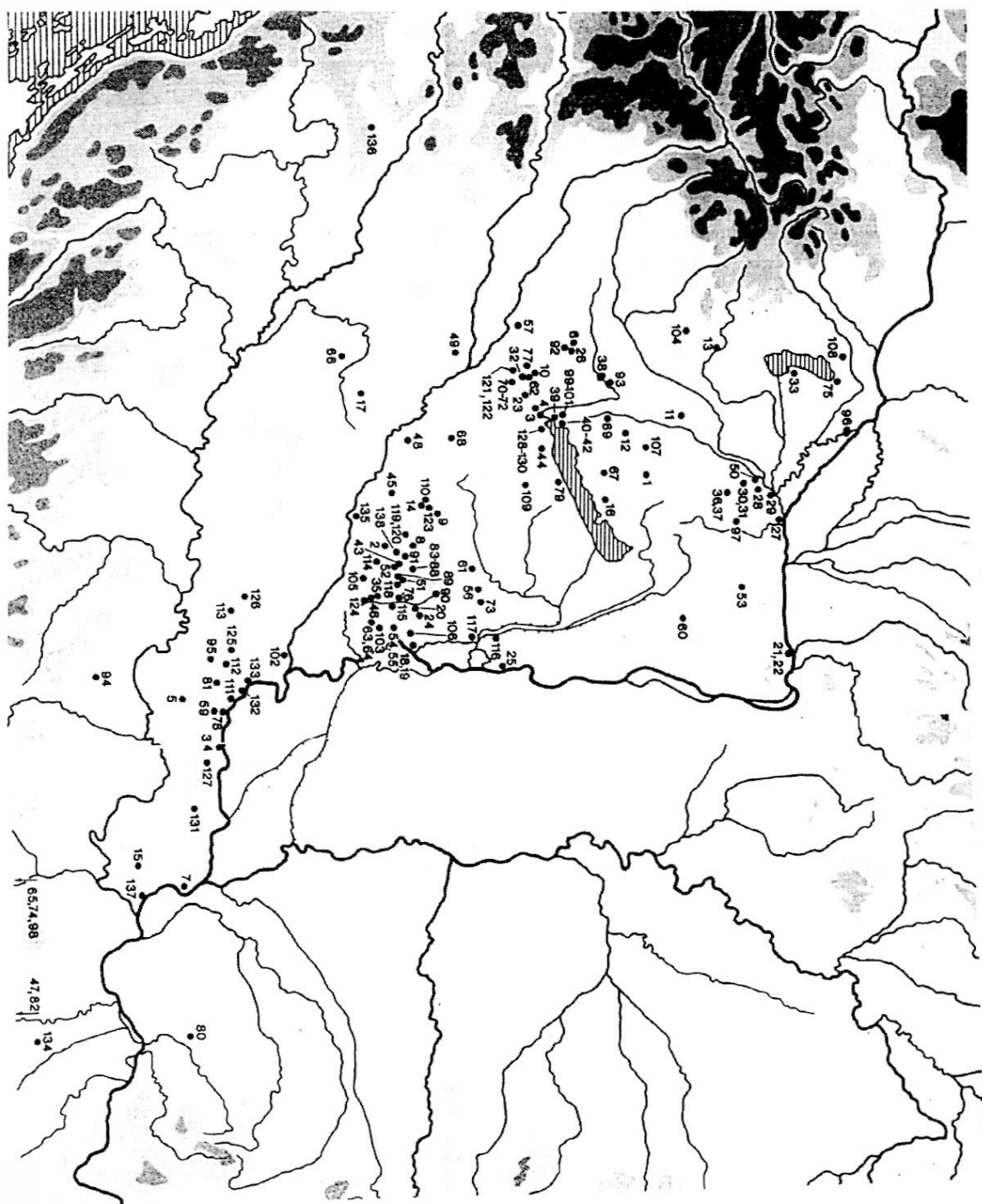

1. kép: Börzönce-Temetői dűlő, edények. Rajzolta: Szathmáriné Polgár Ida

Lelőhelyek: (2. kép)

1. Ajka
2. Baksa–Kopárdűlő
3. Balatonmagyaród–Hídvépuszta
4. Balatonmagyaród–Szarkavári-sziget
5. Batrovci
6. Becsvölgye–Barabásszeg, Fő u. 68.
7. Belegiš
8. Boda–Nyafastó-dűlő
9. Boldogasszonyfa
10. Börzönce–Temetői dűlő
11. Celldömölk–Sághegy
12. Csabrendek
13. Csepreg
14. Csertő–Szőlőhegy
15. Dobanovci–Zigelei
16. Dörgicse
17. Drljanovac
18. Dunaszekcső–Kálváriahegy
19. Dunaszekcső–Várhegy
20. Erzsébet
21. Esztergom
22. Esztergom–Szentkirályi földek
23. Galambok–Öreghegy
24. Geresd–római temető
25. Gerjen–Váradpuszta
26. Gombosszeg
27. Gönyű–Tetűdomb
28. Győr–Ménfőcsanak, Szeles dűlő
29. Győr–Szabadhegy
30. Győrszemere–Kutyor
31. Győrszemere–Tóth-tag
32. Homokkomárom–Templom mellett
33. Illmitz
34. Ilok
35. Ivánbattyán–Döggút
36. Kajárpéc–Pokolfadomb
37. Kajárpéc–Miklós major
38. Kemendollár–Várdomb
39. Keszthely–Fenékpuszta
40. Keszthely–Halászsárda
41. Keszthely–Lehenrét
42. Keszthely–Újdűlő
43. Keszű–Berekalja
44. Kéthely–Baglyas-domb
45. Kétújfalu–Szentmihályfapuszta
46. Kisjakabfalva
47. Klinci
48. Komlósd
49. Koprivnica–Rudina
50. Koroncó
51. Kozármisleny–Öregszőlődomb
52. Kökény
53. Környe
54. Lánycsók–Bácsfapuszta
55. Lánycsók–Égetthalom
56. Lengyel
57. Letenye
58. Ljubljana
59. Lovas–Kálvária
60. Lovasberény
61. Mágocs
62. Magyarszerdahely–Homoki dűlő
63. Majs–Kossuth L. u. 294.
64. Majs–Vuka Baba
65. Markovica
66. Martinac
67. Monostorapáti
68. Nagyatád–Simongát
69. Nagygörbő–Várhegy
70. Nagykanizsa–Inkey kápolna
71. Nagykanizsa–Sánc
72. Nagykanizsa–Palini halastó
73. Nagyvejke
74. Negrišori
75. Nezsider
76. Olasz–Luka dűlő
77. Oltárc–Márkihegy
78. Opatovac
79. Ordacsehi–Kécsimező
80. Orešac
81. Orolik
82. Ostrikovac
83. Pécs–Jakabhegyi út 43–47.
84. Pécs–Keleti-hegy

85. Pécs–Makárhegy	112. Stari Jankovci
86. Pécs–Málom, Lőtér	113. Stari Mikanovci
87. Pécs–Nagyárpád	114. Szava
88. Pécs–Üszögpuszta	115. Szederkény
89. Pécsudvard–Babos dűlő	116. Szedres–Gencspuszta
90. Pécsvárad	117. Szekszárd
91. Pellérd–MÉV, Ércdúsító üzem	118. Szemely–Poljanak–Törökdomb
92. Petrikeresztúr	119. Szentlőrinc–Melegoldal
93. Pókaszpetk	120. Szentlőrinc–Újhegy
94. Priboj	121. Szepetnek–Kispityer
95. Privlaka	122. Szepetnek–Középtábla dűlő
96. Rajka–Modrovics-puszta	123. Szulimán–temető
97. Ravazd	124. Villány–Virágos
98. Robaje	125. Vinkovci–Tržnica
99. Sármellék	126. Viškovci
100. Sármellék	127. Vizić–Golokut
101. Sármellék	128. Vörs–Battyáni disznólegelő
102. Sarvaš	129. Vörs–Borzás, dél
103. Sátorhely–Törökdomb	130. Vörs–Nyíres
104. Sé	131. Vrdnik–Pećice
105. Siklós–Göntér	132. Vučedol–Gradac
106. Somberek–szőlő	133. Vukovar
107. Somlóvásárhely	134. Zabari
108. Sommerein	135. Zaláta–Heténye dűlő
109. Somogyvár–Kupavár	136. Zarub
110. Somogyviszló–Bodonya	137. Zemun–Šljunkara
111. Sotin	138. Zók–Várhegy

2. kép: A Somogyvár-Vinkovci kultúra elterjedési térképe. Rajzolta: Merényi Armandné